

OSOLOBADANJE BRODA OD TURAKA

Rimljani su Panoniju osvojili u vrijeme cara Oktavijana Augusta, i to konačno (iza velikog otpora) godine 9. poslije rođenja Isusova. Rimska je vlast u Panoniji potrajala preko 400 godina, te je u ove krajeve donijela prvu prosvjetu. Među ostalim podigoše Rimljani nasipe uz rijeku Savu, a u Posavini sagradiše izvrsnu cestu. Ova je iz Rima preko Akvileje (Oglaj), Aemone (Ljubljane) i Siscije (Siska) vodila kroz Servitium (današnja Stara Gradiška), Urbate (Kobaš) i Marsonije (Broda) u Certis (Andrijevcima), ad Basante (Virovi na Bosutu), Sallis (Soljani) i ad Drinum (Raca) u Sirmium (Mitrovica), pa još dalje kroz Fossis (Jarak) u Taurunum (Zemun) i u Singidunum (današnji Beograd). Od ove glavne prometne žile odvajala se kod Marsonije cesta, koja je preko Save vodila na jug prema Derventi i dalje u današnju Bosnu.

Kada se sredinom 6. vijeka u Posavini nastaniše Hrvati; nisu oni uništili rimske gradove i sela. Tako je i Brod dalje postojao kao znatno prometno mjesto. Brod je tečajem srednjega vijeka spadao pod županiju u Požezi. U Brodu bijaše tada središte velikog imanja, komu je g. 1470. bio vlasnikom Đuro Bekeši.

Kasnije pripade Brod glasovitoj hrvatskoj obitelji Berislavića Grabarskih. Berislavići su potomci bosanskoga bana Borića. Franjo Berislavić u povelji od g. 1516. nosi naslov "comes de Dobor" (knez doborski). Za toga Franju Berislavića preudala se udovica Vuka Brankovića, koji je nosio naslov "despota", što ga je g. 1402. dobio njegov istoimeni pradjed. Zato se i Berislavić samovoljno počne nazivati "despotom". Njemu su pripadala osim Broda još velika imanja u požeškoj i u vukovskoj županiji. (Tada je vukovarska županija - sa sjedištem u današnjem Vukovaru - zapremala zapadnu polovicu srijemske županije, te osječki i đakovacki kotar od virovitičke županije i brodski kotar od županije požeške). Berislavić je među ostalima posjedovao Garčin, Novigrad, Jarak, Pleternicu, Petnju, Dobor (kod Orljave), Tomicu, Dubočac, Sarvaš, Petrijevec, Dubovik i Vinicu (nad današnjim selom "Podvinj").

Berislavici su Brod i okolicu zadržali sve do provale Turaka u ove strane. Turci iz Bosne zauzeše g. 1530. selo Kobaš na ušcu Orljave u Savu. Tamo su Turci podigli drvenu tvrdu, iz koje su udarali na sela oko Broda. Među ostalima poharaše Turci iz Kobaša 13. studenoga 1530. cijelu Posavinu, naročita Oporovac, Bijelu Stijenu i posjede braće Svetački. Biskup Šimun Erdedi sastavi u Zagrebu vojsku, s kojom knez Ivan Tahi udari na Turke, ali bude kod Kobaša hametom potučen. Turci su početkom lipnja g. 1531. opet iz Kobaša harali po županiji požeškoj, odvođeći ljude i stoku. Kada se naredne godine 1532. sultan Sulejman II. vraćao iz Kiseka preko Hrvatske u Tursku, razdijelio je kod Rasinje svoju vojsku na dvoje. Na putu je nemilo njegov veliki vezir Ibrahim pustošio hrvatska sela i gradove, prolazeći preko Križevaca u Posavinu, pa dalje kraj Broda u Srijem, koji je tada već pripadao Turcima. Ipak se Brod održao do sredine mjeseca kolovoza g. 1536., kada ga je zauzeo smederevski paša Mahmud Jahiogli. Turci su tom prigodom osvojili cijelu Posavinu od Broda do Nove Gradiške Ovdje i u požeškoj kotlini popališe 39 sela, iz kojih su u ropstvo odveli do 60.000 Hrvata.

Od sada je Brod ostao u Turskoj vlasti sve do 12. listopada 1691. Turci su odmah g. 1536. u brodsku tvrdu stavili jaku posadu od 1500 vojnika. Uzalud su Hrvati g. 1537. pokušali, da Turcima otmu izgubljeni dio Slavonije. Hrvatska vojska, koju je vodio carski general Ivan Kacijaner, sretno dopre iz Koprivnice preko Virovitice i Valpova do Osijeka. Kacijaner je sa sobom vodio 16.000 pješaka i 8000 konjanika, ali se nije pobrinuo za hranu. Zato su Turci 9. listopada g. 1537. kod Gorjana razbili vojsku njegovu. S ovom pobjedom utvrdiše svoju vlast u Slavoniji za 150 godina. Sačuvao nam se izvještaj, što ga je 28. svibnja 1660. u Našicama pisao rodeni Požežanin: franjevac Petar Nikolić, koji je po nalogu zagrebačkoga biskupa Petra Petretića - kao njegov vikar - obavio kanoničku vizitaciju u Slavoniji. U tome izvještaju kaže Nikolić za Brod ovo: U selu ili trgovištu Brodu bijaše nekada katolička crkva sv. Marka. Ovu su staru crkvu Turci pretvorili u muslimansku džamiju. Izvan tvrde nalazi se pako stara katolička crkva sv. Antuna. Ova je crkva sagrađena od kamena. U Brodu postoji također franjevački samostan, koji ima župnu crkvu sv. Ivana. Ova je

crkva lijepo urešena i opskrbljena svima potrebnim stvarima. Za župnu crkvu brinu se časni oci Franjevci: Đuro (iz Kaptola kod Požege) i Pavao koji je došao iz Bosne. Pod ovu katoličku župnu crkvu spadaju mnogobrojni kršćani.

Predaja iz turskoga doba kaže, da su Brodani nekada orali sve zemlje do ispod bosanskoga brda Vučjaka. To se može razumjeti samo tako, da su tada u Brodu stanovali age i begovi, koji su imali svoje posjede na lijevoj i desnoj obali rijeke Save. Kada su Hrvati g. 1687. otjerali Turke iz Valpova, Osijeka i Orahovice, ustade i raja u Slavoniji, da se oslobodi ispod nesnosnoga jarma turskoga. Kao iz zemlje pomole se narodni junaci, koji potjeraše Turke iz Pakraca, Sirača, Kamengrada, Bijele Stijene i Kraljeve Velike. Franjevac Luka Ibrišimović pomogne hrvatskoj vojsci osvojiti Požegu i Cernik, a grof Aspremont zaposjedne Vukovar, Đakovo i Erdut; ali Posavina ostade ipak još u turskoj vlasti.

Iz Stare Gradiške krene početkom ožujka g. 1688. oko 6000 Turaka u Cernik i Požegu, ali ih 12. ožujka na brdu Sokolovcu kod Požege potuče franjevac Luka Ibrišimović. Nato krene u Posavinu "cvijet plemstva hrvatskoga", koji je vodio grof Adam Zrinski, sin pokojnoga hrvatskoga bana Nikole Zrinskoga, prauka istoimenog junaka sigetskoga. Adamu se pridruži grof Hochkirchen s austrijskim četama, a iz Požege pridode grof Ivanović s "požeškim Hrvatima". Adam Zrinski udari prema Brodu, gdje ga dočekaše 2000 turskih vojnika. Zrinski je Turke pred Brodom potukao i gotovo posve uništio. Zauzevši utvrdu brodsku, pusti Zrinski kući mnogobrojne zarobljene Hrvate, što ih je tamo našao. Još iste godine 1688. pokušashe Turci, da Brod otmu Hrvatima. Bosanski paša Horšan osvane pred Brodom s 8.000 Turaka. No Zrinskomu pođe za rukom, te je Horšana porazio. U toj borbi pogibe do 2000 Turaka.

Hrvati su dakle predbježno oslobodili Brod, ali nadoše ovaj grad gotovo pust, jer su Turci već prije spalili sve kuće u Brodu i u okolici njegovoj, a poklaše i mnogo hrvatskih seljaka. Ipak još nije Brod bio trajno vraćen Hrvatskoj. Turci su naime na jesen g. 1690. ponovno provalili u Slavoniju i zauzeli sve gradove osim Virovitice i Osijeka. Tako je trebalo naredne godine 1691. ponovno tjerati Turke iz Slavonije. Hrvatski ban Nikola Erdedi provalio je u slavonsku Posavinu, gdje je osvajao turske tvrde. Vojvoda de Croy, koji je g. 1690. spasio Osijek od turske opsade, pođe 5. listopada 1691. iz Osijeka prema Brodu, da konačno zauzme i taj grad. On je pred Brod stigao 11. listopada u 2 sata poslije podne, kako to sam iz tabora kod Broda javlja caru i kralju Leopoldu I. u Beč. Njegov izvještaj o zauzeću Broda glasi ovako:

Put od Osijeka do Broda bijaše veoma naporan, jer je vodio kroz močvarne krajeve, gdje su loše ceste. Kada dođosmo pred Brod, dadoh udariti tabor duž podulje i duboke grabe, koja se tamo nalazi. Brzo sam opazio, da su Turci u Brodu uplašeni, jer se nisu nadali našem dolasku, o čemu nisu dobili nikakove obavijesti. Turci počnu doduše odmah iz malenih topova pucati na naše konjaništvo, koje se nalazilo s ove strane opkopa. Na sreću našu gađahu Turci veoma loše, te je ranjen samo jedan dragun od sasko-gotske pukovnije. Kada smo svoj tabor posve izgradili i straže postavili, počoh rekognoscirati prema Brodu. Opazih, da je grad dosta dobro utvrđen. Zato se ne usudih odmah udariti na tvrdu, jer bi sigurno svoje vojnike izvrgao preteškim gubicima. Kad je pala noć, naložih pukovniku Nehemšu, da sa 400 vojnika obavi sve poslove, kako bismo mogli jednu bateriju topova postaviti nedaleko od grabe. Istodobno sam "račkim hajducima" povjerio, da odvežu ono nekoliko lađa, što ih je neprijatelj imao na Savi priređene za prijevoz. Čim su Turci začuli, kako naši vojnici rade postave za bateriju, brzo se odlučishe na uzmak preko Save. Još iste noći počnu Turci svoje vojnike i bojne sprave prevažati preko Save na bosansku stranu. Kako bijaše gusta magla, nisam mogao spriječiti ovaj uzmak Turaka. Nemajući dosta lađa, nisu mogli Turci prevesti niti svu municiju. Tako sam narednoga dana u tvrdu brodskoj našao 2 turska topa i cijelu tonu puščanoga praha. Turci se od straha gurahu u lade s tolikom brzinom, da su mnogi popadali u vodu. U tvrdu je tursku posadu činilo 300 vojnika.

Sutradan (12. listopada 1691.) odmah u jutro poslan l poručnika sa 40 momaka, da

zaposjednu tvrdu brodsku. Htio sam nato otjerati Turke također iz opkopa, koje podigoše na bosanskoj strani. U prvi čas morah odustati od ove svoje namjere, pošto nisam imao dovoljno lađa za prijevoz vojnika. Seljaci su mi naime mogli dati samo svoje malene čamce, t.zv. činakle; u kojima ne bih mogao preko Save prevesti toliko njemačkih vojnika, da uspješno udarim na 1500 Turaka u tamošnjim opkopima. Odlučih dakle, da se poslužim ratnom varkom. Kod mene se u taboru nalazio "rački kapetan" Percinlija s 300 "Raca" i hajduka. Njega nagovorili, da se po noći sa svojom četom preveze preko Save, a ja ću mu u pomoć dati 1 kapetana sa 100 njemačkih vojnika; uz to ću na savsku obalu četvrt sata ispod tvrde dopremiti 2 poljska topa. Čim je nastala večer, počnu "Raci" i hajduci prelaziti na drugu obalu. U prvom "činaklu" prevezao se preko Save hrabri kapetan Percinlija s golom sabljom u ruci. Kada se tako u čamcima prevezlo 80 "račkih hajduka", koji se smjestiše iza tamošnjih "račkih koliba", opaze ih turske straže. Za čas dojuri onamo 350 turskih konjanika s 3 zastave, te s velikom vikom udare na hajduke, ne bi li ih prestrašili i u Savu zatjerali. No sada počnu paliti oba topa na savskoj obali. Uz to sam na činakle, koji prevažahu daljnje hajduke, stavio nekoliko tambura, koji udarahu tako, da su Turci držali, da sada pridolazi mnogo njemačkih vojnika. To je uplašilo turske konjanike. Kada pak opaziše, da se zaista iskrcavaju i njemački vojnici, obuze Turke toliki strah, da su pobjegli u svoje opkope. Ovdje već nadoše za bijeg spremne vojnike, žene i djecu. Tako su Turci pobjegli iz Bosanskoga Broda, ostavivši u opkopima 4 mala topa. Ja sam još iste noći dao ovu tursku utvrdu zaposjesti s Racima i sa 100 njemačkih vojnika.

Tečajem daljnjega rata služio je Brod carskoj vojsci, koja je ovuda prodirala u Bosnu. Kod Broda je preko Save prešao i princ Eugen Savojski, kad je 6. listopada 1696. krenuo iz Osijeka put Sarajeva. Princip je na tome putu redomice zauzeo Doboj, Maglaj, Žepce i Vranduk, a zapalio Sarajevo. S principom se iz Bosne preko Broda vraćalo nekoliko tisuća kršćana, koji od straha pred novim progonima turskim ostaviše Bosnu, te se preseliše u Slavoniju. - Mirom u Srijemskim Karlovcima od 26. siječnja 1699. odreće se Turska cijele Slavonije i većega dijela Srijema.

Odmah slijedeće godine 1700. izradio je Weigel geografsku kartu za mješovito tursko-austrijsko povjerenstvo, koje će provodeći ustanove karlovačkoga mira - definitivno ustanoviti granicu između Turske i Austrije. Na toj karti vidimo i tlocrt tadašnje tvrde u Brodu. Tlocrt prikazuje nepravilan četverokut, koji na sjeveroistočnom i jugozapadnom uglu ima po jednu okruglu kulu. Na sjeverozapadnom uglu tvrde produljio se mali bastijon u dosta oštrom kutu. Oko tvrde vidi se šanac (nasip), ispred koga je sa sjeverne, istocne i zapadne strane graba, puna vode iz Save. Južnu stranu toga tvrdavnoga šanca oplakuje rijeka Sava. Ova se tvrda nalazila sjeveroistočno od Broda - upravo nasuprot otočiću, preko kojega sada vodi most. Sudeći po gradnji mora da je ova brodska tvrda postojala još u sred njem vijeku. Možda je tada i građena upravo u svrhu obrane od Turaka.

Na istoj Weigelovoj karti od g. 1700. vidimo, da rijeka Mrsunja utječe u Savu zapadno od brodske tvrde, praveći velik zavoj. Još istočnije od Mrsunje postojala je tada varoš Brod, koja bijaše također utvrđena. Dugi zid s bastijonima zatvarao je Brod sa sjeverne strane, gdje bijahu u sredini gradska vrata. Znatno kraći bijaše zid na istočnoj strani Broda, a još kraći sa zapadne strane. I na obim ovim stranama vidimo probijena vrata. S južne strane nije Brod trebao utvrde, jer ga je ovdje zaštitivala rijeka Sava.

Kad je g. 1716. nastao novi rat između Turske i Austrije, udariše bosanski Turci na Brod i zauzeše ga. Ali još iste godine dode ovamo grof Ivan Drašković s hrvatskim četama, te na juriš zauze Brod. Tom prigodom zapališe Turci brodsku utvrdu, koja se pretvorila u ruševinu. (Posve je demolirao i sa zemljom srauniše istom g. 1780. naši vojnici).

Mirom u Požarevcu dobije Austrija g. 1718. od Turske bosansku Posavinu na desnoj strani Save od ušća Une do ušća Drine. Iza toga predloži princip Eugen Savojski kralju Karla VI., neka

kod Broda podigne novu modernu tvrdu, mjesto da obnovi nekadašnju tvrdu zvanu "Vukovac". Kralj prihvati ovaj prijedlog, te počne g. 1722. graditi tvrdu na nešto povišenom mjestu, koje bijaše 140 hvata istocnije od stare i tada već ruševne tvrđe. Nova brodska tvrđa dobila je oblik četverokuta. Imala je i 4 bastijona (utvrde), a g. 1737. dozidan joj je i t. zv. Hornwerk. Brodska je tvrđa građena neprekidno do g. 1739., kada je Austrija morala Turskoj t. zv. beogradskim mirom vratiti i bosansku Posavinu. Istom g. 1741. nastaviše gradnju brodske tvrđe, koja je naskoro bila i dovršena.

Po nalogu zagrebackoga biskupa Jurja Branjuga došao je 5. lipnja 1730. u Brod kanonik Juraj Dumbović, da obavi kanonsku vizitaciju župne crkve presv. Trojstva. Dumbović je o svome nalazu izvijestio biskupa Branjuga ovako:

Župna je crkva drvena, a ima i drven toranj, u kojemu se nalaze 4 blagoslovljena zvana. U crkvi se nalazi 5 oltara. Glavni je oltar presv. Trojstva. Na njemu je drveni tabernakul (svetohranište), koji je bojadisan i pozlaćen, a može se dobro zatvoriti. Drugi je oltar sv. Antuna Padovanskoga, treći bl. Djevice Marije, četvrti sv. Marka, a peti oltar Isusova preobraženja. Svaki oltar ima portatile, t. j. kamen, u kojemu su pohranjene "moći" (čestice) kojega sveca. Na svim su oltarima mape, tabele, oltarnici, svijećnjaci i druge potrepštine za čitanje sv. mise. Presveta se euharistija čuva u srebrnom i pozlaćenom ciboriju, gdje se posvećene hostije izmjenjuju najmanje svakoga tjedna. Za prijenos sv. hostije bolesnicima služe 2 posude, od kojih je veća slična ciboriju. Kada svećenik nosi pričest, pred njim stupa čovjek sa zapaljenom svjetiljkom i zvoni zvončićem. U crkvi nema posebne krstionice. Posvećeno ulje čuva se u srebrnoj posudi. Crkva ima 6 srebrnih svjetiljaka, ali nema zaklade za nabavu gorivog ulja, nego ulje nabavljaju oci Franjevci. Iza glavnog oltara postoji sakristija, u kojoj se nalaze drveni ormari za spremanje crkvenog odijela, rubenine i posuda. Oko crkve ne postoji groblje. Crkva posjeduje livade za 40 kosaca i 2 vinograda za 20 kopača na brdu iznad Broda. Vjernici podavaju lukno kao i u drugim župama za uzdržavanje župnika. Isto tako ubire župnik štolarinu kao pristojbu za krštenje, vjenčanje i sprovode.

Trgovište Brod ima oko 250 kuća, u kojima stanuju sami katolici, a samo 2 kuće posjeduje "šizmatici" (pravoslavni žitelji). Župom upravlja o. Ivan Karančić, gvardijan franjevačkoga samostana. Karančić je filozofiju izučio u franjevačkoj provinciji "Srebrnoj" (bosanskoj), a teologiju u Padovi. On je u franjevački red stupio prije 28 godina, za misnika je zaređen prije 19 godina, a već 7 godina vrši službu župnika u Brodu. Karančić je revan i pobožan čovjek, koji se neumorno brine za duhovni napredak svojih župljana. On je odlučio, da će u Brodu podići veličanstvenu zidanu novu crkvu i franjevački samostan. I zaista je već izgrađen veći dio samostana, u kojemu se već i nastaniše oci Franjevci. Tamo je zidom ograđen i franjevački vrt. Karančić je eksdefinitor franjevačke pokrajine.